

**Jan Váně – Dušan Lužný –
František Kalvas –
Martina Štípková –
Veronika Hásová,
Continuity and
Discontinuity of Religious
Memory in the Czech
Republic,**

**Brno: Barrister and Principal
2018, 254 s.**

ISBN 978-80-7364-089-7.

Monografií, studií či sborníků, které se věnují současné náboženské situaci v české společnosti, je k dispozici již poměrně dost. Zejména na přelomu prvního a druhého desetiletí nového století vyšlo několik významných textů, které vytvořily základ určitého interpretačního rastru, na něž pak navazují studie vycházející v dalších letech. Onen zřetelný boom byl ovlivněn několika faktory, z nichž dva považují za naprosto zásadní.

Prvním z nich byla snaha se adekvátně vyrovnat s turbulentním obdobím po roce 1989, které z hlediska „české religiozity“ vykazovalo celou řadu zajímavých a na první pohled možná poněkud překvapivých fenoménů a trendů. Součástí těchto snah bylo i přesněji a plastičtěji vysvětlit fenomén tzv. českého ateismu, který se jako červená nit táhl celou řadou studií, jež vyšly na západ od někdejší železné opony a zaměřovaly se na fenomén náboženského oživení, k němuž došlo v zemích bývalého sovětského bloku po zhroutilí komunistických režimů.

Druhým pak byla skutečnost, že právě v tomto období již byly k dispozici reprezentativní výzkumy, které poskytovaly data umožňující interpretaci a postižení smysluplných trendů v rozumné časové perspektivě. Vedle téměř obligátních dat z cenzů, jejichž relevance je však stále tématem vášnivých debat, šlo především o velká lon-

gitudinální mezinárodní šetření, jakými jsou European Value Study (EVS) či International Social Survey Programme (ISSP) či na oblast střední a východní Evropy zaměřené dva výzkumy nazvané AUFBRUCH. Klíčovou roli ale sehrálo i to, že v druhé polovině prvního desetiletí 21. století byl v české společnosti proveden první skutečně reprezentativní výzkum české religiozity, jejích proměn a podob. Projekt označovaný jako DIN („Detradicionalizace a deinstitucionalizace náboženství v české společnosti“) zahrnoval celé množství aktivit od dílčích kvalitativních šetření zaměřených na vybrané lokality až po velký reprezentativní kvantitativní výzkum. Závěry z těchto výzkumů se na jistou dobu staly takřkajíc normotvorné, a to jak z hlediska dílčích závěrů (např. zpochybnění tzv. českého ateismu spojené s přesvědčením, že se za ním nejčastěji „skrývají“ různé formy pozdně moderní individualizované religiozity, poukazování na relativní úspěch tzv. nových náboženských hnutí či upozorňování na selhávání tradičních náboženských skupin), tak i z hlediska metodologie. To samozřejmě neznamená, že se nesetkaly s ostrou kritikou. Především texty brněnského a dnes v Ostravě působícího sociologa Romana Vida se k nim stavěly vždy s jistým odstupem a upozorňovaly na celou řadu skutečných i potenciálních problémů a nedostatků. Bylo tak jen otázkou času, kdy se objeví nějaký systematický pokus překročit „DINovský horizont“ a vyrovnat se s fenoménem české religiozity jinak.

Tuto ambici měl bezesporu tým, který vznikl kolem Dušana Lužného, jednoho z hlavních řešitelů projektu DIN, a který se zhruba deset let po uskutečnění tohoto projektu na něj pokusil kriticky navázat a zároveň se vyrovnat s výhradami a připomínkami jeho kritiků. Vedle již zmíněného D. Lužného byli součástí výzkumného týmu právě i R. Vido a plzeňský sociolog Jan Váně, všichni velmi dobře etablovaní v české sociologii náboženství, a s nimi pak i celá řada mladších badatelů a badatelek pohybujících se jak v sociologii, tak i v dalších disciplínách, především antropologii a etnografii. Jedním, a dá se říci, že i klíčovým, výsledkem celého projektu, financovaného Grantovou agenturou ČR, je recen-

zovaná monografie nesoucí stejný název jako řešený projekt: *Continuity and Discontinuity of Religious Memory in the Czech Republic*.

Publikace je jakousi závěrečnou výzkumnou zprávou a na rozdíl od mnoha jiných si nečiní ambice být obsáhlým synteticko-analytickým výkladem české religiozity. I přesto však tvoří těmto publikacím důstojný pandán. Záměr knihy a její hlavní teoretická a metodologická východiska jsou představena v prvních dvou kapitolách – „Theory“ (s. 13-55) a „Methodology“ (s. 56-97), na kterých se vedle J. Váného a D. Lužného podílel ještě František Kalvas (metodologické pasáže). Již při čtení prvních řádků těchto dvou kapitol je zřejmé, že se výzkumný tým rozhodl pro zcela jiný přístup než ten, na kterém byl založen projekt a výzkum DIN – rozhodl se zkoumat českou religiozitu skrze kulturní a sociální paměť. Obecně rozhodně nejde o zvláště inovativní přístup, protože výzkum paměti jako klíč k poznání a pochopení celé řady sociálních a kulturních fenoménů, náboženství nevyjímaje, je v sociálních vědách rozvíjen již téměř čtyřicet let. Dokonce ani v oblasti bývalého sovětského bloku není tento přístup ojedinělý. Například již před více než deseti lety ho na slovenskou společnost aplikovala slovenská badatelka Adéla Kvasničková. Svým způsobem originální je ale to, že tento přístup byl poprvé systematicky použit jako východisko pro výklad české religiozity a jejich proměn či domnělých specifik. Daný přístup totiž umožňuje jinak, a mnohdy rozhodně lépe, uchopit některé fenomény důležité pro současnou českou religiozitu, například proměny „náboženské socializace“ v posledním století či dramatické sociodemografické změny, kterými česká společnost prošla po druhé světové válce, a jejich dopad na českou religiozitu.

Je proto možná škoda, že zejména první kapitola, věnovaná vymezení teoretických východisek, jde až příliš po povrchu celé koncepce a mnohdy opakuje jen „učebnicová klisé“, která nepřesahují rámec klasiků daného přístupu, jinak zhusta citovaných (především J. Assman). Posuny, které v dané teorii přinesl zejména produktivní dialog mezi sociologií a antropologií na jedné

straně a psychologií na straně druhé, jsou reflektovány jen okrajově (je zde zmíněn přístup S. Atrana). Naopak zajímavé jsou ty pasáže, v nichž se autoři pokouší kriticky vyrovnat s těmi několika málo pokusy aplikovat koncept sociální a kulturní paměti na české prostředí (resp. na prostředí slovenské). Případný čtenář či čtenářka zde najdou celou řadu zajímavých postřehů, ale bohužel ani zde se nedočtou, jaký teoretický koncept paměti je autorům publikace blízký a byl použit jako východisko výzkumu. Musí se tak smířit s obecnými deklaracemi, jakou je třeba poslední věta této kapitoly.

Druhá kapitola, zaměřená na metodologii, je v mnoha ohledech již konkrétnější a alespoň pro mě byla i mnohem přínosnější, a to i přesto, že ne vždy jsem souhlasil s některými důležitými závěry a interpretacemi, především v její první části. Tato je věnována kritickému shrnutí relevantních závěrů, které se týkají české religiozity a byly publikovány v posledních zhruba dvaceti letech, a dále zahrnuje přehled provedených výzkumů a jejich stručnou charakteristiku a především analýzu z hlediska jejich metodologie a způsobů, jakými vypovídají o české religiozitě. Tuto část považuji z celého teoreticko-metodologického úvodu za nejpřínosnější a rozhodně bych ji doporučoval každému zájemci o studium současné české religiozity jako velmi srozumitelný a fundovaný bedekr po provedených výzkumech a použitých metodologiích.

Poté následuje jádro celé metodologické kapitoly, v němž je poměrně zevrubně popsán vybraný metodologický přístup označovaný jako Q-metodologie. Jde o velmi sofistikovaný a promyšlený přístup, který kombinuje několik hledisek a nástrojů a umožňuje docela zajímavé interpretace. V zásadě je založen na studiu postojů a jejich širšího kontextu ve vztahu k vybraným místům, událostem, osobám či svátkům, které jsou obecně považovány za významné z hlediska české historie, kultury a společnosti a zároveň jsou chápány jako obecně známé. Klastery těchto postojů pak vytváří jakési interpretativní rámce podílející se na konstrukci jistého typu paměti. Autoři si přitom uvědomují celou řadu problémů, které s sebou takový přístup nese – od těch

technických až po obsahové – a snaží se s nimi poctivě vyrovnat. Proto mě poněkud zarazilo, že bez větší diskuse je v textu předložen seznam výše zmíněných sedmi interpretačních rámců, u kterého je jen laicky konstatováno, že se na něm výzkumný tým shodl (s. 77). Na základě čeho, již uvedeno není. Zároveň s tím by měly být jednotlivé rámce blíže popsány a charakterizovány. Bez toho vyznívají některé z nich přinejmenším zkratkovitě a podezřele. Příkladem je rámec označený jako „komunistický“ (s. 77n). Co tím autoři myslí? Znamená to, že opravdu identifikovali významnou a konzistentní „skupinu“ postojů, které vychází z nějaké formy komunistického hnutí? Nebo jde o zkratkovité označení, které v sobě míchá nostalgii po starších časech bez nějakého reálného ideologického zakotvení s nedůvěrou v náboženské instituce, která se může projevat nejen explicitním antiklerikalismem, ale i zpochybňováním některých nebo všech institucionalizované religiozity? Podobné otázky by přitom bylo možné klást i u některých dalších kategorií (např. „přírodně orientované“).

Nejobsáhlejší sekci a vlastně i jádro celé publikace tvoří část, v níž čtveřice autorů a autorek (František Kalvas, Martina Šípková, Jan Váně a Veronika Hásová) představuje vybrané výsledky svého výzkumu. Klíčovou je přitom pasáž věnovaná závěrům, k nimž se došlo pomocí aplikace výše zmíněné Q-metodologie, na niž navazuje závěrečné shrnutí výsledků z hlediska zkoumaného přístupu studia náboženství prostřednictvím kulturní paměti.

Mezi ně patří například zjištění, že v postoji české populace klíči různým podobám religiozity hraje klíčovou roli kontinuita (kulturní, sociální apod.). Dalším zjištěním, které autoři vyzdvihují, je role socializace v procesu „předávání“ náboženských postojů, znalostí či hodnot a především pak vliv tzv. primární socializace, v níž hraje klíčovou roli rodina. A konečně s ohledem na analýzy výsledků svého výzkumu provedeného v souvislosti s tzv. komunikativní pamětí poukazují autoři na to, že role tzv. alternativní religiozity u nás je spíše přeceňována a že i pro studium tohoto typu religiozity by bylo vhodné zohledňo-

vat fenomény související s pamětí, jejím vytvářením a předáváním.

Většina výše uvedených závěrů nicméně potvrzuje již známá zjištění, což nutně neznamená nic negativního či banálního už jen proto, že je autoři často zasazují do jiného kontextu či ukazují jejich další rozměry. Závěry autorského týmu znovu ukazují, že v českém prostoru zatím byla poměrně malá pozornost věnována fenoménu socializace, roli komunity a jejich proměnám v druhé polovině 20. století. A konečně, že je české vnímání náboženství stále silným a rozhodným způsobem ovlivňováno některými narativy vycházejícími z moderních konceptů národa a národní identity a že to, co se obvykle označuje jako tzv. historická zkušenost, je vlastně jen těmito narativy vytvořenou a předávanou interpretací.

Recenzovanou knihu tedy mohou v každém případě doporučit jako relevantní a v jistém ohledu i nezbytný text všem, kdo se zajímají o současné podoby české religiozity, a to nejen proto, že vytváří zajímavou alternativu existujícím textům, ale i proto, že přináší celou řadu relevantních a doposud i poměrně opomíjených zjištění a interpretací, které dodávají již známé „náboženské mapě“ současné české společnosti oživující plasticitu.

DAVID VÁCLAVÍK

Religio: Revue pro religionistiku

28/2, 2020, 222-224.

<https://doi.org/10.5817/Rel2020-2-8>

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).